

PRZEKOP (128) *sb*

przekop *m* (88), **przekopa** *f* (23), *przekop a.* *przekopa* (17); *f MetrKor* (2), *MiechGlab* (2); *m* : *Murm* (1:1), *BartBydg* (1:4), *BibRadz* (4:1), *BudBib* (22:1), *Strum* (1:12). [Za formy wątpliwe uznano dwuznaczne użycia z tekstów, w których nie ma zaświadczonej formy pewnej lub występują obie.]

e, o oraz *a jasne*.

sg N *przekop* (25), *przekopa* (10). ◊ *G* *przekopu* (17), *Przekopa* (1), *przekopy* (4). ◊ *D* *Przekopu* (1). ◊ *A* *przekop* (15), *przekopę* (4). ◊ *I* *przekop(e)m* (9), *przekopą* (1). ◊ *A a.* *I* *przekopę a.* *przekopą* (1). ◊ *L* *przekopie* (9). ◊ *pl N* *przekopy* (3). ◊ *G* *przekopów* (4); *-ów* (1), *-(o)w* (3). ◊ *A* *przekopy* (16). ◊ *I* *przekopy* (4) *KochZg*, *BielSpr*, *OrzJan* (2), *przekopami* (2) *ModrzBaz*, *StryjKron*. ◊ *L* *przekopach* (2); *-ach* (1) *Strum*, *-äch* (1) *Leop*.

Sł stp: *przekop, przekopa, Cn: przekop, Linde także XVII – XVIII w.: przekop, przekopa.*

1. *Wykop ziemny* (91) :

a. *Sztucznie utworzony kanał; fossa* *Murm*, *BartBydg*, *Miech*, *Mącz*, *PolAnt*, *Cn*; *fossatum* *Mymer*¹, *BartBydg*, *HistAl*, *Cn*; *alveus* *Murm*, *BartBydg*; *euripus* *Mącz*, *Cn*; *fovea* *BartBydg*; *rivus* *PolAnt*; *defossus*, *fossum*, *fossura* *Cn* (85) : *Murm* 28; *Mymer*¹ 12; *Aquaeductus*, *pothok*, *rynna*, *przekopa*, *kądy* *woda* *vichodzy* *BartBydg* 12b, 60 [2 r.]; *Ták* *iż* *płynęły* *wody* *około* *ołtarzá/ á* *przekopá* *była* *nápełnioná* *wodá*. *BibRadz* 3.Reg 18/35, 3.Reg 18/38, 4.Reg 18/17; *A* *w* *ten* *czás* *ow* *przekop* *pámieći* *godny* *robiono* *około* *Kázimierzá* *Krakówskiego/ w* *ktory* *poł* *Wilfy* *wpułzczono/ á* *po* *nim* *pláwiono* *fol* *y* *drwá* *ná* *doł*. *BielKron* 375; *Item* *Euripi* *dicuntur*, *Zródłá/ Kanałá* *álbo* *rury* *którémy* *z* *daleká* *wodę* *do* *miáfta* *álbo* *ynłzého* *mieyřca/ przywodzá/ row* *řtrugá/* *przekop* *też* *może* *być* *zwan*. *Mącz* 109c; *Tergere* *fossas* *veteres*, *Wyrumowác/ wyřzlámowác* *stáre* *przekopy*. *Mącz* 449d, 132c; *BielSpr* 7; *Iedno* *tého* *pilnuy* *ábyć* *wodá* *řtálá* *w* *Przekopie/ równo* *z* *ónym* *mieyřcem* *kędyř* *iá* *puřcił*. *Strum* D2; *A* *ták* *wřzyřtká* *wodá* *która* *przez* *Groblá* *przemaka/ obróci* *řye* *óná* *Przekopá* *do* *Rzeki*. *Strum* 14, *kt*, *D*, *Dv* [2 r.], *D2* [3 r.], *I3* (14); [ZapWpolKość 1546 8/736; Dict 1566 H4v].

W *połáczeniu* *řzeregowym* (1): *wezni* *lálkę* *twoię* *y* *wyciągni* *řękę* *twoię* *ná* *wody* *Micráimfkie/ ná* *řzeki* *ich/ ná* *przekopy* *ich/ y* *ná* *ieziorá* *ich/ y* *ná* *wřzyřtko* *zgmóádzenie* *wod* *ktore* *maiá/ áby* *były* *krwiá* *BudBib* Ex 7/19.

W *porównaniach* (5):

~ *Jako comparatum* (4): *Alveus* *fluminis* *fossa* *per* *quam* *labitur* *flumen*, *Der* *flos* *des* *wassers* *do* *das* *wasser* *anhin* *laufft* *der* *durchlauff*. *Dol* *iákoby* *przřbkopá* [!] *kędy* *řzeká* *ćyecze*. *Murm* 24 [*idem*] *BartBydg* 7b; *Ia* *mądrość* *ieřtem* *iáko* *przekop* *z* *řzeki* *wywiedziony*. *BudBib* Eccli 24/34[41]. *Cf* »jako *przekop* *wody*«.

Jako comparandum (1): *A* *oto* *przekopá* *moiá* *řtálá* *řię* *iáko* *řzeká/ á* *řzeká* *moiá* *wezbrálá* *iáko* *morze*. *BudBib* Eccli 24/37[43]. ~

Zwroty: [»przekopami *okopywác*« : *Winnic/ ogrodow/ álbo* *rol* *grodze* *y* *obrony* *řzermáite* *bywáią*. *Bo* *iedni* *ie* *przekopámi* *okopuiá/ drudzy* *płotmi* *z* *kolá* *y* *chrořtu* *vplecionymi:* *drudzy* *zás* *oładziáią* *tarnim/ álbo* *iákim* *inřzym* *drzewim*. *Cresc* 1571 142 (*Linde*).]

»przebić *przekopę*« (1): *Tedy* *day* *przebić* *Przekopę/ od* *kóncá* *do* *kóncá* *Grobléy/ wřgláb* *półtorá* *łokciá/ á* *ná* *řzérz* *dwá* *Strum* 14.

»przekopać przekop« (1): ábowiem gdzie fie im [Rzymianom] tráfiła przepráwá przez rzekę wielką [...] tedy przytápiwfy nád rzekę przekopáli kilka przekopow w tyle fiebie y w tyle woýfká wfyftkiego/ ktoremi przekopy puścili wodę imo fie z rzeki/ ták iż iey w rzece máło zoftáło/ lácno fie przez oftátek przepráwili. *BielSpr* 7.

»przekop wieść« (1): Ducere fossam Przekop wieść. *Mącz* 95d.

Wyrażenia: [»przekopa rurna«: Młyn miescki na Bistriczy przekopie rurnej. *LustrLub* 8.]

»jako przekop wody« (1): Ia mądrość [...] Iáko przekop wody [*quasi aquae ductus*] weślám do ráiu. *BudBib Eccli* 24/35[41].

α. Okop, rów (najczęściej wypełniony wodą) okalający miasto lub obóz jako obrona, fosa; niekiedy może wał obronny; *fossa Miech, Mącz, Modrz, JanStat; fossatum Miech, HistAl* (49) : *MetrKor* 37/4; *HistAl* A7v; Wenetowie przed thym w pięćinaście dniach wdziáláli byli mury od morzá do drugiego brzegu morzá/ y puścili dwa przekopy *BielKron* 273; [Turcy] nágotowáli też rozg fuchych/ fiárki z prochem/ iż kiedy poydą przez przykop nietylko ie ftrzelbą bić/ ále y ogniem pálic námiotawfy w przekop rozg/ fiárki/ prochu/ ímoły z ogniem/ po murze też pełno Turkow z kámiénmi á z ftrzelbą *BielKron* 314v; bo íeft Biágrod w dobrym mieýfcu y w dobrej obronie/ z iedną ftronę iezioro ie wielkie przyrodzone obtoczyło/ y przekop/ thakież trzy wály wfypane ízeroko y wyfoko/ z drugą ftronę Dunay. *BielKron* 316, 123, 312v, 316v, 439v; *Musculus*, Nieyáki ruftunek też támarańie woyenne którym fie záftáwiáyá żołnierze nápełniáyac przekopy gdy chcą fturn ná miáfto vczinić. *Mącz* 238b; *RejZwierc* 248; Gdyż nie tylko przekopy záfypuią Turcy/ ale y miáftá podfzáncowawfy fie blińko pod mury/ miecá ziemię ieden podle drugiego ftoiac ná gorę/ przymykáiac fie pod mury po trofze/ thák dńugo iż y mury záfypą *BielSpr* 63v, 2 [2 r.], 62v, 63v [2 r.], 64; [Niemcy] bárdzo wiele íwych ná polu zoftáwili ktorzy cześcią pobić/ cześcią poimáni/ cześcią gdy zbroyni w przekop pełen wody íkakáli/ potoneńi *StryjKron* 647; *KochJez* Bv; [Myfzkowfki dobył mieczá zábił go [Jana Zatorskiego]/ vciekł ná koniu ná proft przez groblá/ chocia była przekopá wielká przeftkoczył iá *BielKron* 1551 272v].

W połączeniach szeregowych (7): *BielKron* 375; A íeśli nieprzyijaciel wzamek dufa więcey/ Więc kofze pleć/ a knim fie fzańcowac co pręcey. Wał znolić/ przekop rownac/ tłuc taranem muri *KochSat* C2; *Munimen, et Munimentum, Obroná/ Báłzta/ Przekop/ Wał/ Strzelbá. Mącz* 237a, 247b; A przeto żołnierz/ [...] ma być poślufzen: chocia mu każą w obozie zoftác/ chocia fie z nieprzyiacielem potkáć/ chocia w przekop íść/ chocia ná wał ábo ná mur leść *ModrzBaz* 114v, 109v; *OrzJan* 81.

W porównaniu (1): Tenże wysep z ítara dawna Taurica [...] dzis przekopem Sarmathowie zowá/ bowiem woda zewfząd one miáfta obieglá iakoby przekopa. *MiechGlab* 73.

Zwroty: »przekopem o(b)toczyć (a. otaczać); [przekopy toczyć]« = *fossis circumducere* *Modrz* (3): *Vallo et Fossa castra munire, Wálem y przekopem obos obtoczić. Mącz* 132c; *ModrzBaz* 35; *StryjKron* 335; [Trzebá wiedzieć/ cze^{mv} przed láty miáftá murem otaczano: czemu teraz mury zá wał wyftáwiáiá: czemu mury nie profto wiodá/ báłzty ízeroko íadzá/ przekopy toczá. *CerGór* 26].

»przekopem (ob)warować« = *fossa munire* *Modrz* (2): *ModrzBaz* 112; Bolefław Pius Xiążę Kálifkie [...] miáfto y zamek Płock od Litwy ípalony znowu opráwił/ przekopámi y wálámi otoczył y obwárował *StryjKron* 335.

»przekopy (wy)kopać« [szyk zmienny] (2): młodź tá która fie ná wśi rodzi/ godnieyfza ieft ku ćwiczzeniu rzeczám Rycerfkim/ [...] Ná káždą poľugę Woienną godni/ kopać przekopy/ trawę liec/ sierpem żać/ drwa rąbác/ przes Rżeki pływać *BielSpr* 2; *StryjKron* 427.

Wyrażenia: »przekop głęboki« [szyk 1:1] (2): Segemon íprawcá Turecki íporády Vlamaná dał wczynić pod murem przekop głęboki/ vľuwfzy ná obu brzegu groble przykre iakoby íniego nie ledá iáko wyfzedł *BielKron* 314v; iefliby nie mogł dobieżec w nocy przed głębokim przekopem/ tedy ítrzała przewierćiawfzy v niey ná końcu dżiureczkę przywiefzác nić mocną dľugá/ ítrzelisz do párkánu albo do muru íżby vtnkęłá *BielSpr* 62v.

»przekop miejski« = *fossatum civitatis HistAl* (4): *HistAl* A7v; Przyfzłó potym ná to íż Romulus zábił brátá/ íż nád iego roľkazanie przekop miejski przefkoczyl. *BielKron* 98v, 265; Chłopi tułaiący fie/ [...] chcemy y vftáwiámy/ áby [...] byli imáni y zátrzymáni: á potym okowáni niech będa obrácáni ku czynieniú grobli/ y przekopów miejskich [*fossas Civitatum JanStat* 1094] *SarnStat* 520.

»przekop suchy« (1): podkopáli onę bálzthę Azápi áż vpadłá/ drugie zbili dżiáły áż drzewá pierchály/ przekopy fuche náfćiełáli chroftthem drzewem y ziemiá *BielKron* 316.

Szeregi: »doł albo przekop« (1): Za dołem álbo przekopem miejskim/ od zachodu fłóncá przed miáľtem [*Ieruzalem*] Pan Kryftus był vkrzyżowan *BielKron* 265.

»grobla i (albo) przekop« = *agger et fossa JanStat* (2): Gdy chłop lozny przydzie do miáľtá á nie vrządzi fię álbo nierobi rzemiofłá do trzećiego dñiá/ táki przes vrząd miejski ma być poiman/ ktorem máiá robić około grobley álbo przekopow. *UstPraw* D; *SarnStat* 520. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»kopiec i przekop« (1): Tatarzy zburzywfy Węgri, [...] poľozili oboż miedzi Strigoniem á miedzi Laurinem/ gdziez iefzcze fá kopcze y przekopy [*fossae et tumuli*] zñamię ich poľoženia *MiechGlab* 16.

»(nie) mur, (ani) przekop« [szyk 2:1] (3): (*nagł*) Kámieniec. (-) KTo widzyl iáki tám dżiw/ Bog ípráwił z náтуры/ Iákie przykre przekopy/ iákie twárde mury. *RejZwierz* 110v; *BielKron* 391v; ręká mężną bowiém nie mury/ áni przekopy rofłá fíłá Polfka *OrzJan* 86. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.*]

»przekop albo row« (1): Trzy też groble y wáły vľypał/ y trzy przekopy álbo rowy głębokie przywiodfzy w nie wodę wykopać dał wten czás *StryjKron* 427. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»przekop, (i) wał« = *fossa et (atque) vallum Mącz, Modrz* [szyk 3:3] (6): *MetrKor* 38/287; Niech fye miáľto otoczy troiákiem Wáły/ Troiákiem Przekopy/ y mocnymi Dżiáły. Kiedy przydzie Niezgodá/ vniżá fye Mury/ Y wñidzie Nieprzyiaćiel *KochZg* A2v; *Mącz* 132c; Przed láty wonych wielkich miefćiech byli ofobliwi Vrżędnicy/ ktore zwano *AEdiles*/ iákoby Dozorcy domow: bo ći dogłádáli/ áby były cáłe domy y chędogie/ [...] przekopámi y wáľmi/ nietylko Miáľtá/ ále też y polá otaczáli/ á tym ípofobem czynili obronę kráiny fwey przeciwko naiázdom nieprzyiaćielfkiem. *ModrzBaz* 35, 112; *StryjKron* 335.

b. *Wykopany w ziemi zbiornik na wodę; cisterna PolAnt* (6) : Gdy tedy przyfzli w pośrzod miáľtá/ Izmáel fyn Náthániego pościnał ie nád przekopem *BibRadz Ier* 41/7, *Ier* 41/9; *BielKron* 69v.

Zwrot: »przekop wybrać« (1): A przekop on w który powmiátował Izmáel trupy onych mężów ktore był pobił dla Godoliałzá/ był przekop który dał wybrać [*Et cisterna ... quos percussit*] Krol Alá dla Bááfy Krolá Izráelłkiego *BibRadz Ier* 41/9.

Wyrażenia: »przekop głęboki« (1): Piłze Iozephus iż też Ioáb drugą połowicę miáłtá tákież wyłtáwił/ á był tám przekop głęboki który zwano Mello/ przeto od tego przekopu zwano też y miáłto Mello. *BielKron* 69v.

»przekopa studzienna« (1): Putearius, przekopa studzyenna *BartBydg* 127b.

c. [*Tunel, podkop:*

Wyrażenia: »przekop głęboki«: wnątrz w mieście zá murem vczynić przekop głęboki á wnym oddechy gęłte kiedy iuż łpolá kopánie pocziú co rychley łie przeciw nym kopác *LaskiSprRyc* A4v.

»ślepy przekop«: Tákież może być przed káżdą braną vdziálan łlepy przekop ábo grubá á doł nákrity *LaskiSprRyc* C2v.

Szereg: »przekop abo gruba«: *LaskiSprRyc* C2v *cf* »ślepy przekop«.]

2. *Rzeka (w tłumaczeniu hebr. wyrazu „jeor” używanego w Biblii na oznaczenie Nilu, rzadziej innej obcej wielkiej rzeki); flumen PolAnt (20)* : Było po dwu lat/ że łię łniło Fáraónowi: áno łtał nád przekopem. A oto z przekopu wychodziło łiedm krow piékných na poyrzenie *BudBib Gen* 41/1-2; y obrociły łię włzytkie wody ktore w przekopie w krew. A ryby ktore w przekopie pomárły/ y zgnił przekop że niemogli Micraimiánie pić wody z przekopu *BudBib Ex* 7/20-21, *Gen* 41/3 [2 r.] 17, 18, *Ex* 7/15, 17 (20).

3. *Jama, zagłębienie w ziemi; vorago Vulg (4)* :

Wyrażenie: »przekop ziemny« (1): Wnidz w opokę/ á łkriy łie w przekopach łziemnych [*in voragines terrae*]/ od oblicza boiáźni Bożey/ y od Wielmoźności máiełtatu łiego. *Leop Is* 2/19.

a. *Prawdopodobnie: Wqwóz, jar (3)* : Atám nie daleko páłacu Krolewłkie⁶⁰ był łeden przekop wielki w który łwierzétá łełne były łchadzány/ y przykázał on Sthárołtá áby w tym przekopie doły czyniono/ á przykryto łe łiłciem áby w nie łwierzétá wpádáły *HistRzym* 66v, 66v.

4. *n-loc Miasto, dzisiejszy Perekop, miasto na Ukrainie w obwodzie krymskim (13)* : *LibLeg* 10/96v; OWidius Nazo Poetá łnámienity tego czáfu był záłłan od cełarzá zá morze Pontłkie/ gdje łdzie káfá álbo przekop/ bo to łirwey Rzymiánie dzyerłeli/ y łłoczyńce záłyłáli w łtráceńce *BielKron* 131v, 140, 163, 335, 336, 402, 461v; Możemy też to pomnieć/ że [*Amurates*] iuż część łoładł Podolłkiey łiemie/ Oczakow y Przekop/ etc. *MycPrz* II B4v, I C; A łdzie Tatarzyn łtrzela tám łdzie Kobyły/ Gdzie łierwey łocne Zamki/ Wiéże [!]/ z Miáłty były. (*marg*) Złwáłzczá Targowłłká Miáłto vpádłé łtáre w łpolach zá Kijowem ku Przekopu. (–) *StryjKron* 56, 260, 395; [*BielKron* 1551 121].

Synonimy: **1.a.** *fosa, kanał, koryto, row, rura, rynna, struga, wykopanie; a. doł, okop; b. brunna, cisterna, studnia; c. loch, podkop; 2. rzeka; 3. doł, gruba, jama, loch.*

Cf **PRZYKOPA**